

THE IDEA OF PROGRESS IN THE WRITINGS OF THE ROMANIAN ROMANTICISTS

Carmen Opreșor, Assoc. Prof., PhD, "Lucian Blaga" University of Sibiu

Abstract: The 19th century witnessed the most important scientific progress. One of the results of the progress of all sciences was the fast development of many European societies. Many other changes occurred in the people's mentality. They began to reconsider their position in the world, and they became more confident in the human power to overcome the difficulties they were confronting with. The people of those times strongly believed that science would provide them the means to improve their lives so they could dream of things which seemed almost impossible to achieve in the past. Such changes were recorded by the Romantic writers all over Europe. In our literature, Vasile Alecsandri, Alecu Russo, Cezar Bolliac and many others greeted the progress of civilization. They were very enthusiastic about the world's progress and this is why they bantered some people's conservative attitude and their prejudices.

Keywords: progress, civilization, modernization, Romantic writers, enthusiasm.

Ideea de progres în scrierile romanticilor români

Ion Ghica aprecia secolul al XIX-lea ca fiind „un secol mare și luminos între toate”¹, menit a schimba fața multor lucruri de pe pământ. Scriitorii și oamenii de cultură ai acestui secol au elogiât marile descoperiri și realizări tehnice care au condus omenirea spre un alt nivel de civilizație. Aceste descoperiri, întemeiate pe rezultatele mai multor cercetări științifice au avut drept consecință producerea unor mijloace și a unor bunuri care au desprins omenirea de un anumit nivel de viață cu care fusese obișnuită vreme de câteva sute de ani, accelerându-i progresul. Vapoarele, din ce în ce mai mari și mai moderne, drumul-de-fier, scânteia electrică, telegrafia, telefonul sau fotografia sunt, toate, noutăți despre care Ion Ghica vorbește cu entuziasm, pentru că au adus progresul întregii lumi. De asemenea, el amintește de noile idei care au însuflețit numeroase popoare în drumul lor către dobândirea libertății. Omul, considera Ghica, a trecut „din robie și din apăsare la egalitate și libertate ...;” secolul al XIX-lea „a văzut renăscând ca din cenușe state nouă ca Grecia, ca Belgia, România, Serbia și Bulgaria”².

Acesta a fost secolul în care s-au înregistrat o sumedenie de mutații în planurile economic, politic și, nu în ultimul rând, în sfera mentalităților. Ca să ne dăm seama de saltul pe care tehnologia l-a adus în viața oamenilor, ne vom sluji de un singur exemplu, edificator pentru tot ce a însemnat progresul de mai târziu produs în agricultură.

Mihai Zamfir³ arată cum, vreme de secole, seceratul unui ar de grâu dura o oră, lucru care se întâmpla și la 1800. În 1850, cositul aceleiași suprafețe se realiza în 15 minute, iar în 1900, o mașină secerătoare reușea să facă același lucru în doar două minute. Numai că, în istorie, marile evenimente nu se petrec la o dată fixă, cum ar fi 1600, 1700 sau 1800 și de aceea există mai multe opinii privitoare la momentul care definește acest veac în esența lui.

¹ Ion Ghica, *Introducere* la volumul *Scrisori către V. Alecsandri*. București, Editura Fundației Culturale Române, 1997, p.17

² Ibidem, p.17

³ Mihai Zamfir, *Eseu despre secolul al XIX-lea. Studiu introductiv* la volumul *Din secolul romantic*. București, Editura Cartea românească, 1989, p.10

Roland Barthes sublinia ideea potrivit căreia anul 1850 ar fi anul în care s-a produs o „criză a conștiinței europene” după eșecul mișcărilor revoluției de la 1848. Mihai Zamfir enumeră și alte date pe care le-au luat în discuție istoricii și scriitorii din vreme, arătând că abia după 1870 „transformarea industrială devine vizibilă”⁴.

Societatea românească înregistrează și ea schimbări notabile. Acum asistăm la „stabilizarea democrației liberale”, la „consolidarea în forme recunoscute a spiritului *Junimii*”, la apogeul creator al generației Eminescu – Creangă – Caragiale și, în același timp, la „europenizarea definitivă a culturii românești”⁵, indiferent că vorbim de literatură, muzică sau de domeniul artelor plastice.

Numai că, dacă progresul tehnic a produs o ruptură în ceea ce privește dinamica existenței omului și a modificării condițiilor lui de viață, în fluxul ideilor și în exprimarea acestora schimbarea se produce mai lent. Dacă ținem cont de evoluția ideilor literare și de retorica poezilor din vreme, trebuie să fim de acord cu ideea lui Mihai Zamfir care amintea că, pe tărâmul literaturii se înregistrează mai degrabă un *continuum* și nu o ruptură față de secolul precedent. De pildă, transformările produse de revoluția tehnică nu se petrec imediat, sunt neuniforme și variază de la o zonă la alta. Oricum, ele s-au resimțit mai ales în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. De aceea, nu trebuie să ne surprindă faptul că numeroși oameni își duc existența în conformitate cu obiceiurile moștenite de veacuri, din generație în generație. Structura societății, modul în care chiar unii oameni de cultură gândeau, felul în care își realizau corespondența, maniera de a scrie și altele se desfășurau ca și în veacul anterior.

Dacă urmărim din punct de vedere stilistic operele literare ale unor mari autori ai secolului al XIX-lea, descoperim că nu se produc mari diferențe față de opera predecesorilor lor care le-a servit drept model. Până aproape de anul 1840, „limbajul, figurația, lexicul, idealul estetic și versificația poeziei romantice sunt cele ale secolului anterior. Se schimbă, firește, substanța ideilor vehiculate, tonul și revendicările imediate, dar, într-o fază formală, acestea constituie detalii pitorești”⁶.

Scriitori precum Goethe sau Chateaubriand depășesc prin grandoearea operei lor epoca în care au trăit și sunt greu de încadrat într-un curent literar cu granițe stricte. Ei, însă, au prelungit spiritul secolului al XVIII-lea în cel următor. În prima parte a secolului al XIX-lea, gândirea europenilor se desfășura urmând modelul celei din veacul trecut.

În literatura română, cei mai cunoscuți scriitori romantici, precum Ion Heliade Rădulescu, Grigore Alexandrescu sau Costache Negruzzi au beneficiat de o educație clasică. Heliade face primele traduceri din Rousseau, din Marmontel și din Voltaire. La fel, modul în care își duceau viața, corespondența unor pașoptiști români destul de reformatori la nivel ideologic, cum au fost Alecsandri sau Kogălniceanu, reflectă faptul că aceștia au fost formați în spiritul veacului al XVIII-lea.

Scriitorii romantici din întreaga Europă au preluat de la clasici câteva teme pe care le-au cultivat, la rândul lor, iar printre acestea se numără cultul pentru vârsta de aur, idealul frumuseții, al perfecțiunii unei reinventate și idealizate Grecii. Mitul sudului îl fascinase pe Goethe, iar despre Grecia au scris admirativ Novalis, Shelley, Keats sau Eminescu, fiecare

⁴ Ibidem, p.13

⁵ Ibidem, p.14

⁶ Ibidem, p.19

dintre ei proiectându-și propriile aspirații atunci când configurau imaginea acelei Grecii utopice.

La noi, între 1830 și 1840, au avut loc clarificări ideologice reflectate în numeroase articole de presă până să se ajungă la încheierea programului romantismului românesc scris de Kogălniceanu în revista *Dacia literară*.

Romantismul, la fel ca iluminismul, a fost un curent care s-a răspândit în toată Europa, însă abia formula Romantismului Biedermeier a reprezentat temelia de la care s-a dezvoltat acest curent în țările central și est europene, dar și în Spania, Portugalia sau Italia. Prima etapă pe care Virgil Nemoianu a numit-o a romantismului înalt, vizionar (High Romanticism) și pe care o aflăm pe de-a-ntregul constituită numai în Franța, Anglia și Germania, își pierde din forța distructivă și radical reformatoare, fapt ce îl determină pe critic să vorbească despre un proces de „îmblânzire” a romantismului, odată intrat în cea de-a doua fază, numită de el Romantism Biedermeier. Pe plan literar, resimțim atitudinea ironică pe care scriitorii o adoptă față de unele dintre clișeele romantice căzute deja în desuetudine. Așa se explică de ce se cultivă mai mult satira, idila sau „nuvela cu sens moral explicit”⁷. În etapa post-romantică, asistăm iarăși la abuzul unor clișee demonetizate. În această etapă, în literatura română, Bogdan Petriceicu Hasdeu demitizează în nuvala sa, *Duduca Mamuca*, reintitulată *Micuța*, mai multe motive romantice intens cultivate în epocă. Este vorba despre iubirea pătimașă, de inocența feminină, de gustul publicului pentru scenele cu caracter melodramatic, de gratuitatea amorului și de cinismul unor personaje care, prin atitudinea și replicile lor, au condus la o neașteptat de violentă reacție din partea unei categorii de public. S-a produs un imens scandal în acea perioadă de pe urma căruia scriitorul însuși a avut de suferit. Nuvela rămâne valoroasă în primul rând prin surprinzătoarele răsturnări de situație, prin ironia complice a autorului și prin umorul, când paradoxal, când rafinat cultivat de un om cu o vastă cultură.

Romantismul Biedermeier manifestă înclinație înspre pasiuni temperate, intimism și idilism asociate valorilor domestice. Majoritatea operelor de factură Biedermeier au și un conținut moralizator, însă scriitorilor nu le lipsește ironia și spiritul critic față de aspectele negative întâlnite în societatea vremii. Preferința pentru confortul domestic atrage după sine interesul pentru acele realizări sau inițiative care au îmbunătățit viața oamenilor. Iată de ce, romanticii români, bine instruiți și umblați prin țările apusului, în special prin Franța, se arată deosebit de receptivi față de tot ce înseamnă progres. Ideile pe care le susțin au ca finalitate ameliorarea condițiilor de viață din propria lor țară precum și o mai rapidă dezvoltare a civilizației românești.

Scrierile lui Alecu Russo au, majoritatea, un caracter mamorialistic, fapt ce îi permite autorului să ne ofere numeroase date despre Moldova din vremea sa, dar și să procedeze la incursiuni în istoria acesteia, cărora să le adauge propriile comentarii despre lucrurile care ar conduce la schimbarea în bine a ei. Russo meditează asupra destinului acestei părți de lume pe care o redescoperă ca fiind plină de farmec și de un pitoresc aparte. Evocarea capătă un aer ușor nostalgic, întrucât scriitorul nu își poate reprimă atașamentul față de locurile despre care scrie cu atâta căldură:

⁷ Ibidem, p.24

„Dacă din întâmplare faci o plimbare sentimentală pe colinele care încing Iașii la apus; dacă-ți dai osteneala să urci până la feluritele mănăstiri, și, cu deosebire la Galata care, o spunem cu umilință, ține de Sfântul Mormânt, dacă te oprești la câțiva pași de ruinele palatului Ipsilanti, căzut în zorii lui ca și stăpânii, uimirea ce te cuprinde e mare pe cât de frumoasă e panorama pe care o desfășoară Iașii. Poetule, ascute-ți creionul, artist, pregătește-ți penelul...”⁸. Ultimele cuvinte sunt cele care trădează implicarea emoțională a autorului care, mai târziu, ne va înfățișa și o altă latură a orașului, de data aceasta întemeindu-și informația pe date istorice și pe observații exacte. Din scrierea sa, Iașul ne apare ca un oraș cosmopolit, în care viețuiesc felurite rase de oameni, vorbind diferite limbi și manifestând diverse obiceiuri și ocupații, care ies în lume în felurite veșminte sau porturi. Populația ni se prezintă ca un amestec eterogen de neamuri, iar arhitectura orașului nu se compară cu nimic altceva dect cu un „monstru” în care clădirile luxoase alternează într-un amestec bizar cu cele sărăcăcioase. Acest amestec va stârni vizitatorului, dacă nu admirația, cel puțin curiozitatea de a te apropia și a-i studia ciudata alcătuire și culoarea.

La fel cum procedase și Alecsandri când a scris *Balta Albă*, Alecu Russo ține să demonstreze că și această capitală de provincie se caracterizează printr-un amestec fascinant de lux și sărăcie, de eleganță și corceală, de aristocrație și lume pestriță, de spirit negustoresc și de trândăveală orientală:

„Închipuiți-vă acum amestecul tuturor acestor rase, popoare, caste, cu coloarea lor locală, cu costumele pestrițe, cu moravurile lor particulare, cu înfățișările foarte deosebite, într-o atingere zilnică, întâlnindu-se, salutându-se pe uliți, grămădindu-se într-o anticameră, strângându-și mâna într-un salon, fără uimire și curiozitate”⁹.

Indiferent la ce fragment al operei ne-am opri, nu se poate să nu simțim disponibilitatea scriitorului de a-și vedea orașul intrat pe calea modernizării. Minuțios, dar ferm, Russo distinge cauzele rămănerilor în urmă ale societății moldave. Acestea țin, în primul rând, de mentalitatea conservatoare, de modul de viață neimplicat în acțiune. Desigur, soluțiile avansate de scriitor sunt de bun simț, pentru că, odată schimbările produse în felul de gândire al oamenilor, s-ar produce și avansarea țării. Niciun alt om nu vede lucrurile mai în negru decât ieșeanul însuși care crede că totul e putred în acest colț de lume, fără însă a ridica un deget ca să schimbe ceva.

Pe acest locuitor al Iașilor îl chinuiește „boala plictisului” ale cărei pricini stau în „viața turcească”, adică în „viața de nelucrare”. Scriitorul admite cu regret că oamenii Iașului printre care se include pe sine, *nu trăiesc*, ci doar *vegetează*, într-o „înțepeneală letargică între slujbe ușoare și venituri îndestulătoare”. În lumea lui, ignoranța se amestecă cu patima după avuție, toate acestea fiind întovărășite de prejudecățile rutinei și de un „pedantism ridicol” care înăbușă din fașă până și inițiativa unora care s-ar dovedi mai îndrăzneți și ar manifesta spirit de acțiune. Și ca totul să culmineze, rădăcina răului pornește din nepotrivita educație din familie, loc în care copiii nu au niciun drept la opinie sau nu trebuie să arate că nu li se supun părinților.

⁸ Alecu Russo, *Iașii și locuitorii lui la 1840*, în volumul *Cântarea României*. Selecție, postfață și bibliografie de Teodor Vârgolici. București, Editura Minerva, 1980, p.136

⁹ Ibidem, p.134

Numai că, pe cât de nostalgică s-a dovedit evocarea istoriei orașului sau a peisajului, pe atât de necruțătoare este ironia cu care scriitorul înfierează lipsa de orizont, platitudinea, meschinăriile cultivate în mod gratuit, care distrug societatea din interior.

Valoarea unei scrieri precum *Iașii și locuitorii lui la 1840* este dată de autenticitatea imaginilor, de precizia de care dă dovadă scriitorul în realizarea detaliilor și în redarea culorii locale, elemente pe care le întâlnim și în *Studie moldovană*, în care talentul lui Russo este pe deplin dovedit. În scrierea pe care o aminteam, „descrierea Iașului este făcută plastic, prin selectarea amănuntelor caracteristice și prin distribuirea echilibrată a acestora în cadrul scenelor și tablourilor”¹⁰.

Proza lui Russo impresionează prin finețea detaliilor, prin umorul bonom și prin pitorescul imaginilor. Manolescu a intuit faptul că Russo se arătase mai curând interesat de „prefacerea sufletească” decât de cea a instituțiilor. În plus, în *Studie moldovană*, Russo face o bună impresie de fin ironist, „capabil să scrie o pagină în doi peri în care prefacerea morală e văzută prin grila celei vestimentare, ca într-o veritabilă semiotică a pantalonului, fracului și jiletcii”¹¹, așa cum se prefigurează lucrurile în următorul fragment din opera sa: „*Precum primăvara rupe gheața, umflă pâraiele și pornește puhoaietele, așa schimbarea costumului fu sămnașul pornirii duhului de deșteptare. Ideea și progresul au ieșit din coada fracului, dărâmând în dreapta și-n stânga bunul și răul, clătinând toate obiceiurile și toate credințele oamenilor vechi*”.

Dacă urmărim ideile cuprinse în scrierile romanticilor noștri, observăm că, pentru aceștia, progresul este înțeles ca o evoluție domoală, gândit pe măsura moderației din formulările politice pe care le aflăm în *Dorințele partidei naționale în Moldova*.

Nostalgia scriitorilor moldoveni față de ceea ce înseamnă tradiție se explică prin aceea că ei își doresc reformarea țării fără să zguduie totul din temelii și fără să demoleze înfăptuirile unor etape istorice pe care ei le evocă entuziast. Atât ideile politice cât și cele literare trădează un spirit moderat, moderația fiind vizibilă și în spiritul critic. Temperanța aceasta, specifică formulei Romantismului Biedermeier, caracterizează și operele lui Kogălniceanu și Alecsandri. La acesta din urmă, remarcăm că, atunci când amintește de contrastele din societatea moldovenească, o face cu un umor copios, sancționând prin răs tarele și aspectele negative ale universului social din timpul său. Mai mult, când face acest lucru, Alecsandri afișează un aer nevinovat și privește totul prin ochii unui personaj pus să joace rolul unui turist străin pentru care tot ceea ce vede este nou și, uneori, greu de explicat. Firește că surprindem privirea complice a scriitorului, care adoptă în *Balta Albă* această perspectivă a străinului picat pe niște meleaguri necunoscute, pentru a pune într-o lumină mai puternică aceste contraste. Personajul, acel simpatic „zugrav franțez”, nu este decât un alter-ego al scriitorului însuși.

Turistul, ajuns pentru prima dată la gurile Dunării, ar dori să cunoască ce fel de țară este aceasta de care habar nu avea că s-ar fi aflat pe suprafața pământului. Încă de la primele experiențe prin care trece în drum spre un loc despre care auzise că ar fi miraculos, străinul nu știe ce să creadă referitor la gradul de civilizație al lumii în care tocmai a pătruns. Voiajul înfiorător cu o căruță trasă de „două mâțe postite”, sărăcia locului în care abia a găsit adăpost

¹⁰ Teodor Vârgolici, *Postfață* la volumul *Cântarea României*, de Alecu Russo, București, Editura Minerva, 1980, p.166

¹¹ Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române*. Vol.I. București, Editura Minerva, 1990, p. 216-217

peste noapte contrastează profund cu organizarea occidentală a unui bal, cu perfecțiunea cu care persoanele mai elevate vorbeau limba franceză și cu eleganța ținutei lor.

Perplexitatea călătorului persistă, deoarece nu poate afla răspunsul la întrebarea dacă această țărișoară este una sălbatică sau una civilizată, de vreme ce întâlnești la tot pasul „ticăloșia pitorească” în amestec cu luxul orbitor. De aceea, „*acel amestec de toate contrasturile mă silea să mă cred când într-o insulă din Oceania, când într-o capitală a Evropei, și prin urmare nu știam cu siguranțe dacă acele ce videam era un vis a închipuirii mele sau lucruri în ființă*”¹².

Progres însemna, în viziunea lui Alecsandri, înlăturarea acelor aspecte cvasi primitive care dădeau aerul de înapoiere unei țări care știa, totuși, să țină pasul cu civilizația europeană și încerca să se modernizeze cât mai repede. Moldova, după cum ne apare în scrierile romanticilor români, era o țară în care barbaria și civilizația nu se excludeau una pe cealaltă, însă pledoaria pe care Alecsandri o face pentru modernizare rămâne una moderată, iar spiritul critic, unul blând.

Alecsandri, ca și alți scriitori romantici de la noi, au rămas fideli programului romantismului românesc, enunțat de Kogălniceanu. Scrieri precum *Balta albă*, *Borsec*, *O primblare la munți*, au și menirea de a populariza câteva dintre cele mai pitorești locuri din țară pe care turiștii de pretutindeni sunt îndemnați să le viziteze.

Alecsandri, un spirit solar, născut parcă cu „demonul călătoriilor”, rămâne mereu atras de unicitatea peisajului, mărturisindu-ne preferința pentru albastrul mărilor și pentru seninul cerului mediteranean. Vrajit de farmecul spațiilor exotice, „descoperim în Alecsandri un precursor al mirajelor simboliste”¹³, care se lasă fascinat de coloritul și de misterul celor mai neașteptate locuri. Un călător precum Alecsandri nu încetează să laude savoarea bucatelor și pune toată măiestria de povestitor în a descrie deliciul unui borș călugăresc. Plăcerea povestirii, ca și „locvacitatea monologantă” de care amintea Mircea Zăciu fac din Alecsandri un precursor al lui Hogaș și al lui Sadoveanu.

Bibliografie:

Surse primare:

Alecsandri, Vasile, *Balta Albă. Proze*. Volum îngrijit și prezentat de Z. Ornea București, Editura Fundației Culturale Române, 1995.

Russo, Alecu, *Cântarea României*. Selecție, postfață și bibliografie de Teodor Vârgolici. București, Editura Minerva, 1980.

Bibliografie critică:

Ghica, Ion, *Introducere la Scriitori către V. Alecsandri*. Volum îngrijit și prezentat de Al. George. București, Editura Fundației Culturale Române, 1997.

Manolescu, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române*. vol.I. București, Editura Minerva, 1990.

¹² Vasile Alecsandri, *Balta Albă. Proze*. Volum îngrijit și prezentat de Z. Ornea. București, Editura Fundației Culturale Române, 1995, p. 87

¹³ Mircea Zăciu, *Viaticum*. Ediție revăzută și adăugită. Cluj, Editura Cartimpex, 1998, p.114

- Nemoianu, Virgil, *Îmblânzirea romantismului. Literatura europeană și epoca Biedermeier*. Traducere de Alina Florea și Sanda Aronescu. București, Editura Minerva, 1998.
- Vârgolici Teodor, *Postfață* la volumul *Cântarea României*, de Alecu Russo. București, Editura Minerva, 1980.
- Zaciu, Mircea, *Viaticum*. Ediție revăzută și adăugită. Cluj, Editura Cartimpex, 1998.
- Zamfir, Mihai, *Din secolul romantic*. București, Editura Cartea românească, 1989.